

Kánonok harca

Kötelezők emelt szinten Dantétól Lázár Ervinig

A *Kötelezők emelt szinten Dantétól Lázár Ervinig* tanulmánykötet Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda és Török Lajos szerkesztésében – a 2019-es *Kötelezők emelt szinten Balasitól Borbély Szilárdig* folytatásaként – a középiskolások, magyar szakos tanárok és egyetemisták, valamint a szűkebb szakma számára is segítséget nyújthat. A Károli Gáspár Református Egyetemen működő Kötelezők Emelt Szinten Kutatócsoport munkájaként létrejött hiánypótló mű az egyetlen olyan, irodalomtörténészek által írt és szerkesztett könyv, amely gazdag háttérrel szolgál az emelt szintű szóbeli érettségi témaköreikhez. Nagyon is eleget tesz tehát az *Előszó*ban is megfogalmazott, egyébként jól ismert elvárásoknak, miszerint az emelt szintű érettségi „az adott szépirodalmi szöveg megértésén túl megköveteli a tágabb összefüggések meglatását is” (7.).

A kötet nyitótanulmányában Fűzfa Balázs az 1978 és 2020 közötti irodalomtanítás helyzetét és lehetőségeit vizsgálja, tárgyalva a pozitivistá hagyományok továbbélését a 19. századtól napjainkig. Nemcsak keresi a választ arra a kérdésre, hogy miért maradt el a paradigmaváltás az oktatásban, hanem bemutatja az irodalomtanítás megújítására irányuló kísérleteket is (1978, 1995, 2005, 2019), majd miután felvázolja a valódi tankönyvpiac fokozatos megszűnésével járó problémákat, kitér a könyv struktúráját is meghatározó új Nemzeti Alaptantervre. Itt rögtön meg is jegyeznénk, hogy a kötet szerkezete nagyon hasonló a sorozat első darabjához, hiszen a kötelező, majd választott szerzők után itt is ugyanúgy a világirodalmi blokk következik; az egyetlen eltérés, hogy az utolsó fejezet nem a kortárs és határon túli irodalomra, hanem az irodalomtanítás

határterületeire koncentrál. Ezt már csak azért is tartottuk fontosnak kiemelni, mert mi is ez alapján szervezzük meg a továbbiakban szövegünket.

Elsőként tehát a *Kötelező szerzők* fejezetbe nyújtunk betekintést. Ebben a blokkban négy tanulmánnyal találkozhatunk, s mivel újdonságnak tekinthető, hogy a Nemzeti Alaptantervbe bekerült az eddig kötelező hat életmű mellé Herczeg Ferencé is, hatalmas segítséget jelenthet a magyartanároknak, hogy a kötet szerzői időben reagáltak a kialakult helyzetre. Horváth Zsuzsa értelmezésében olvashatunk az alkotó életművéről és a művészetét övező kritikákról. Nagyon hasznos írás, hiszen Herczegről nemigen lehet olyan tanulmányt találni, amely egy érettségiző diák számára egyszerre lenne objektív, informatív és értelmezhető. Kifejezetten előnyös, hogy a szerző a korabeli recepciótörténetből vezeti le Herczeg Ferenc életművének relevanciáját. Az alkotó megosztó voltáról, az irodalmi és oktatási kánon változásairól is olvashatunk itt.

Ezzel ellentétben Babits Mihály a jelenleg érvényben lévő és a jövőben is hatályos NAT alapján is a kötelező életművek közé tartozik. Az előző, 2019-es *Kötelezők emelt szinten* kötetben is Sebők Melinda írt Babits költészetéről, abban a tanulmányban azonban a költő fiatalkori műveltségisményét, sokrétű filozófiai érdeklődését vizsgálta; új írásában viszont – mint azt a cím is jelzi – már máshova helyeződik a hangsúly: *Az én és a világ kapcsolatának változása Babits Mihály lírájában Trianonig*. A tanulmány egy tételmódosulás esetén is kiváló lehet, hiszen tárgyalja Babits lírájának filozófiai rétegzettségét, a költői pálya indulásának nehézségeit, a pálya fordulatának okait, s mindez minden pedagógus, magyar szakos egyetemista vagy

a téma iránt érdeklődő számára gazdag filológiai-irodalomtörténeti adalékokkal szolgálhat. A szerző bemutatja a költő korai pályájának leglényegesebb irányvonalait, filozófiai műveltségét, a költői hang keresésének és változásainak fázisait. William James Babitsra gyakorolt hatásának említése ráadásul egy új irány a Babits-értelmezésben. Szakmailag színvonalassá teszi a tanulmányt az is, hogy a legújabb irodalomtörténeti diskurzusok eredményeit is beemeli.

A harmadik tanulmány Papp Ágnes Kláráé, aki Kosztolányi Dezső *Pacsirta* című regényét a 19. században megjelenő provinciális kisváros-ábrázolások sorába illeszti, Csehov drámáival, Flaubert és Balzac regényeivel veti össze. Nemcsak a „kisváros” ábrázolásának sémája, hanem a szövegek tér- és időtápasztalata, ezáltal értékszerkezetük is hasonló, mégis elkülönül ezektől Kosztolányi regénye. A szereplők tragédiája ironikusan nem a konfliktus, hanem a konfliktusnak, a beteljesülésnek a hiánya. Ez a szöveget meghatározó hiányszerkezetek egyik fontos tényezője is egyúttal. A tanulmány a lélekábrázolás és narráció kérdésének összejátszását is taglalja, hiszen az öneszmélés nem hagyományos monológ formájában nyilvánul meg, hanem a szereplővel azonosuló narrátor elbeszélésében. A szerző tehát az elbeszélői látásmódra és hangnemre helyezi a hangsúlyt, előtérbe helyezve az önmegértésre, önértékesítésre képtelen jellemek bemutatását.

A *Kötelező szerzők* című rész utolsó tanulmánya József Attila lírájának önértelmezési, önteremtési aktsaival foglalkozik. Tverdota György ebben lényeges irodalomelméleti fogalmakat definiál közhíven, elválasztja például a lírai én és a szerző szerepét. Kijelenti, hogy az egyes szám első személyű alak nem egyenlő a szerzővel, s arra is felhívja a figyelmet, hogy a lírai én megkonstruálása még nem tekinthető önértelmezésnek. Tverdota öt önmeghatározási pozíciót különít el a költőnél: a negatív önmeghatározás gesztusáét (*Tiszta szívvel, Nemzett József Áron*), a tréfas sírfeliratét (*József Attila*), az önbiztatás

Gintli Krúdy Gyula Utolsó szivar az Arabs szürkénél című novellájának lélektani vonulatával és a szöveg anekdotikus elbeszélői módjával foglalkozik leginkább. Mérei Ferenc értelmezésére építi kijelentését, miszerint a szöveg főszereplőjének lélektani motivációja kettős: visszavezethető az elzúllás vágyára, valamint a fiatal újságíró iránt érzett empátiájára. A szerző azonban újfajta lélektani megközelítésre tesz javaslatot. Mérei állításait a saját szempontjaival kiegészítve megállapítja ugyanis, hogy ha az említett novellában valóban összefonódik a lélektaniség és az anekdotikus elbeszélés, akkor cáfolhatóvá válik a hazai irodalomtudomány azon szilárdnak vélt tézise, miszerint az anekdotizmus nem alkalmas a lélektaniség megjelenítésére.

attitűdjéét (*A hetedik, Eszmélet*), a dacot kiváltó életleltárét (*Végül, Számvetés*) és a rezignáltan beletörődő állapotét (*Kész a leltár*).

Az ezt követő *Választható szerzők* fejezetben is négy értekezést találunk. Elsőként Gintli Tibor Krúdy-értelmezésével, majd Bertha Zoltán Kós Károly-olvasatával ismerkedhetünk meg. Gintli Krúdy Gyula *Utolsó szivar az Arabs szürkénél* című novellájának lélektani vonulatával és a szöveg anekdotikus elbeszélői módjával foglalkozik leginkább. Mérei Ferenc értelmezésére építi kijelentését, miszerint a szöveg főszereplőjének lélektani motivációja kettős: visszavezethető az elzúllás

vágyára, valamint a fiatal újságíró iránt érzett empátiájára. A szerző azonban újfajta lélektani megközelítésre tesz javaslatot. Mérei állításait a saját szempontjaival kiegészítve megállapítja ugyanis, hogy ha az említett novellában valóban összefonódik a lélektaniség és az anekdotikus elbeszélés, akkor cáfolhatóvá válik a hazai irodalomtudomány azon szilárdnak vélt tézise, miszerint az anekdotizmus nem alkalmas a lélektaniség megjelenítésére. Krúdy anekdotikus elbeszélésmódjának szemléltetése céljából felsorolja a szerző annak jellegzetességeit: orális jelleg, komikus hangnem, a narrátor „beszédsége”, az elbeszélés komótos tempója, a kitérők, végül az elbeszélő és a befogadó közötti közvetlen viszony. A narratív sajátosságok szembeütően módon érvényesülnek a novellában, ezeket a megfelelő szöveghelyek felidézésével szemlélteti Gintli, és győzi meg olvasóját a lélektani szempontok és az anekdotikus beszédmód együttes érvényesítéséről.

A lélektani szempontok vizsgálata Bertha Zoltán tanulmányában is fontos szerepet kap, mely ugyancsak a NAT módosításaira reagálva került a kötetbe. *A Táj és ember harmóniája, hűség és megmaradás Kós Károly Varju Nemzetség című krónikás regényében* érdekes nézőpontokat villant föl és hiánypótló jellegű. A transzszilvanizmus rövid eszme- és hatástörténeti bemutatása, a „csakazértis” által vezérelt, megmaradásra törekvő erdélyi szellem bemutatása után a 17. századi fejedelemség zűrzavaros időszakát ábrázoló regény világába vezet bennünket a tanulmány szerző, aki nemcsak a mű cselekményét, főbb konfliktusait vázolja föl, hanem a táj antropomorfizációjának jellegzetességeiről és a műfaji sajátosságokról is összetett képet ad.

A fejezetben harmadikként Papp Ágnes Klára Lázár Ervinről szóló értekezését, majd Sebők Melinda Pilinszky-tanulmányát olvashatjuk. Papp a valóság és irodalom kapcsolatát vizsgálja Lázár Ervin *Csillagmajor* című elbeszélésciklusában. A szerző kitér a tündéri és mágikus realizmus fogalmának magyarázatára is.

Az előre megadott érettségi szóbeli tétel ugyanis a tündéri realizmus kifejezést használja, Papp azonban felhívja a figyelmet arra, hogy a két fogalom nem ekvivalens. Míg a tündéri realizmus a népies, klasszikus magyar irodalmi hagyományok közegébe ágyazza be Lázár művét, hiszen a kifejezést Gelléri Andor Endre, majd többnyire Tamási Áron írásművészete kapcsán emlegették, addig a mágikus realizmus viszonylatában nemzetközi reaktusba ágyazódik be a *Csillagmajor*, s a szövegre jellemző látásmód posztmodern vonásai kerülnek előtérbe.

Áttérve most már Pilinszky *Szálkák* című kötetére, meg kell jegyeznünk, hogy ennek elemzése már csak azért is hasznos olvasmány, mert Sebők Melinda az életmű felől közelít a kötethez, s annak egyediségét konkrét szöveghelyekkel igazolja. Bemutatja a Pilinszky-líra alakulástörténetét, fordulópontjait, de kiemeli kontinuitását is. Hangsúlyozza, hogy a *Szálkák* motívikus párhuzamot mutat a *Harmadnapon* és a *Nagyvárosi ikonok* jelképrendszerével, azonban motívumai összességét és hangulatát tekintve mégis jelentősen különbözik tőle. Mivel a teljes kötet bemutatása nagyon nehéz és időigényes feladat lenne egy tanórán, úgy vélem, hiánypótló kapaszkodókat adhat Sebők tanulmánya a diákoknak is.

A *Világirodalom* fejezetben Mátyus Norbert Dante-olvasatával és Kállay G. Katalinnak Emily Brontë *Üvöltő szelek* című regényéről írott értelmezésével találkozhatunk. Az idei év egyik emelt szintű világirodalmi tétele ezt a címet kapta: *Dante Alighieri Isteni színjátéka első éneke (Pokol) szövegének jelentésrétegei, az allegorikus olvasat lehetőségei*. Igen érdekes, hogy a szerző több szemszögből is megvilágítja a tételcímet, rendszerezi a lehetséges értelmezéseket, válaszokat. Az egyik fő kérdés tehát, hogy mit nevezünk éneknek az *Isteni színjáték* esetében. A *Pokol* allegorikus alakjait, a szöveg cselekményét is felvázolja Mátyus, és teszi mindezt érthetően, szemléletesen. A nyelvhasználat, mondatszerkesztése is közrejátszik abban, hogy még az olyan

bonyolult részeket is, mint a szöveg metrikai és szerkezeti bemutatása, nagy érdeklődéssel olvassuk. Hasonlóan tanulságos azonban Kállay G. Katalin írása is, amely gazdag szakirodalmi hivatkozások és jól kiválasztott regényidézetek kíséretében – melyek érzékletesen mutatják be a szereplők sorsát és lelkiállapotát – elsősorban az otthonosság és idegenség dichotómiáját vizsgálja Brontë prózájában.

A tanulmányok sorát *Az irodalom határterületei* fejezet zárja, mindössze két tanulmánnyal. Elsőként *Irodalom és film* főcím alatt Jókai Mór *Az arany ember című regényének filmadaptációiról* olvashatunk itt, melynek kapcsán Török Lajos problémaérzékenyen világítja meg a 19. századi szerző életművét. Ez azért is fontos, mert az új emelt szintű érettségiben kifejezetten fontos szerepet kap majd Jókai, 2024-től bekerül ugyanis a kötelező szerzők közé. Jelen kötetben a szerkesztők azonban – épp a regény filmes feldolgozása miatt – Jókai prózáját még a határterületek témakörbe sorolták. Szintén *Az irodalom határterületei* fejezetben kapott helyet Boka László roppant részletes írása: *A Holnap antológiák kirobbantotta pennaháborúkról és háttérükről*. Ebben a szövegben az antológiák keletkezéséről, a róluk megjelenő kritikákról, a társaság megalakulásáról és hatásáról olvashatunk.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy az ismeretanyag mélységét, a témák relevanciáját, a szövegek struktúráját, a szerzők alaposságát, közérthetőségét figyelembe véve megállapítható, hogy a *Kötelezők emelt szinten Dantétól Lázár Ervinig* kötet olyan munka, amely egyszerre tekinthető komoly tudományos erőfeszítésnek és a közoktatásban is kitűnően hasznosítható segédanyagoknak (amely természetesen messzemenőig igyekszik figyelembe venni a hatályos Nemzeti Alaptantervet). A kötet részben „ki is szakad” a hagyományos műveltségismény közvetítéséből, hiszen elsődleges feladata pontosan az, hogy igazodjon az oktatási kánonhoz. Annak ellenére, hogy a könyv nem tér ki minden egyes emelt szintű témakörre (pl. a *Színház és drámát* nem is érinti), a kötetbe válogatott tanulmányok bőséges adalékanyaggal szolgálnak nem csupán az idej emelt szintű magyar érettségi szóbelihez, hanem a 2024-től bevezetett módosított tételsorhoz is.

Papp, Á. K., Sebők, M. & Török, L. (2023, szerk.). *Kötelezők emelt szinten Balassitól Borbély Szilárdig*. L'Harmattan Kiadó.

Darabos Csenge

PPKE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola

Irodalom

NAT 2012. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. 10635. 111/2012. (VI. 4.) Korm. Rendelet. (2012) *Magyar Közlöny*, 66. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Oktatásért Felelős Államtitkárság, Budapest. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK14004.pdf> <http://ofi.hu/nemzeti-alaptanterv> Utolsó letöltés: 2023. 10. 05.